

IZ KAPELJ STKAN SPOMIN

Nobene nostalgije, pa tudi nobene grenkobe, nikakšrnega občutka »prvoborčevstva«, nobenega trkanja po prsih, samo nekaj spominov, ki se mi motajo po glavi vse od takrat, ko me je kolega Felc povabil, da naj kaj napišem za zbornik Kapelj, bi rad spravil na papir. In vsi ti spomini se stekajo v eno samo točko, točko sedanosti, prisotnosti v novem času in na novem prostoru, a tudi z zavestjo, da danes tega, kar je, ne bi bilo v taki obliki, če ne bi bilo, poleg drugega, tudi poguma izdajateljev in urednikov Kapelj.

Danes je gneča na prostoru, kjer se delijo zasluge borcem za civilno družbo in demokratično državo, neznosna in neokusna. Med prvorce za državljske in civilne pravice se drenja poslednja para, ki je v komunizmu tiho in pohlevno tkala dan z dnevom, v javnosti skrbno pazila na vsako besedo, kaj besedo, na vsak pogled in kretnjo roke, nergala pa le za skrbno zaklenjenimi vrati in zastrtimi okni. Te pohlevne pare, na katerih je počivala vladavina komunističnega despotstva, se zdaj trkajo po prsih in solijo pamet na levo in desno; in kadar jih opazi ali oplazi oko medijev, zadovoljno hrknejo, češ, pa smo jih, kaj? In če kdo podvomi v njihovo veliko in veličastno zaslugo za zlom komunizma, od jeze zardijo, od besa zajeceljajo, od ihte zacepetajo in se začno dreti kot negodno otroče: krivico mi delajo ti prikriti rdečkarji, meni, ki sem trpel in v mukah rojeval novi red...

A bojim se, da ti novi majski heroji niso največje zlo, s katerim se srečujemo dandanašnji. Nekako še manj okusni se mi zdijo tisti, ki so ne tako davno res tvegali v imenu idealov civilne družbe, zdaj pa se obnašajo,

kot da jim mora zaradi tega svet trikrat dnevno pasti k nogam in jim klicati Hosana! Nekoč, bili so že časi »vmesnosti«, ko so boljševidi počasi pospravljali kovčke, sem se nekega popoldneva kregal s pokojnim Bojanom Štihom o tem, ali so šli v partizane kar tako, zaradi ideje, ali tudi zaradi bodočih privilegijev. Strpni, razumni in kritični Štih je bil tu nepopustljiv; njegova generacija da je šla v partizane zgolj iz ljubezni do čiste ideje svobode. Poskušal sem mu dokazati, da so mnogi res šli samo zaradi ideje, a da so nekateri verjetno prav dobro slutili, da se ne živi zgolj od idej. Štih ni in ni popustil, morda je bil žrtev lastne poštenosti, morda slepila, morda samo ni hotel spoznati, da je sodeloval v stvari, ki je bila veličastna, a hkrati tudi mizerna polomija. Ljudje, ki danes mislijo tako o svojem boju za civilno družbo, so v marsičem podobni Štihu. A bolj me zanimajo tisti, ki danes že vnovčujejo svoje ideale za hudo konkretne in otipljive privilegije. Dokazujejo namreč neko temeljno nezadostnost mislečih bitij, da bi vztrajala v kraljestvu resnice in jih nenehno žeja po najbolj opojni od vseh pijač... po oblasti, moči, vladanju.

Ko sem nekajkrat jemal v roke številke Kapelj (nimam vseh števil, a večina je vendarle zbrana v povez, ki na zunaj ni nič ugleden, verjetno pa žari od drugačne svetlobe) in prebiral imena sodelavcev, sem se šele zdaj, po dveh in pol desetletjih, nenadoma zavedel, v kakšni imenitni družini sem bil tedaj. Tako rekoč vsi tisti, ki tudi danes ohranjajo do resnice časa kritično distanco, so bili zraven. V tisti neštevilni, pa tudi nepodkupljivi tovarišiji, ki je ni in je ne bo premamil blišč moči, ki jo ponuja novi čas, sem se znašel,

da pravzaprav ne znam odgovoriti kako. A bil je vzviharjen čas, ne le pri nas, tudi drugod po svetu, komunistično despotstvo se je prvokrat resno zamajalo (ČSSR), pokazale so se grozljive razpoke v zahodnem raju (Vietnam), duha mladih ni več obvladovala samo ta ali ona panplanetarna ideologija. Tudi jugoslovanski in slovenski komunizem sta doživela prvi krah. Bila sta tako močna, da sta ga zakrpala, da sta zamazala vse razpoke, skozi katere je silil na dan smrad laži, bedastoče in oportunizma. Prvokrat se je pojavila tudi avtentična misel o samostojnem slovenstvu (pojavi se je že večkrat prej, a so jo vrli Slovenci vedno žrtvovali na račun »višjih ciljev«. Da ne bo tudi tokrat kdo odkril kakšen »višji cilj«? Recimo poroko z germanstvom ali vsaj zaroko s srednjeevropskim reakcionarnim duhom?), Kaplje so bile tu - ob njih že Zaliv, Most, do t.i. emigranškega tiska pa tako ali tako nisem imel dostopa - morda tudi Prostor in čas, prostor, ki so ga tedanji internacionalisti in jugoslovanarji (ne bom našteval njihovih imen, saj bi apostrofiral tako rekoč pol sedanjega establishmenta »sredinskih« ali »levih« strank) žolčno, besno, krčevito in vztrajno napadali kot leglo preživelega nacionalšovinizma, zatohlega domačijstva, plesnive romantike. Samo znameniti »proletarsko - revolucionarni tribunaši« iz sedemdesetih (če bi apostrofiral še njih, bi zajel že 75% omenjenega establishmenta) so bili še bolj vztrajni borci za internacionalni status - česa že? menda Slovencev ali slovencev.

Kaplje so bile prostor intelektualnega dvoma, posmeha in literarno-esejistične refleksije. Bile so tudi prostor, v katerem so se vrstili članki, zapisi in razmišljanja o tem, kako bi moral delovati slovenski kulturni, ekonomski in politični prostor. Ko sem jih prebiral, sem nagonsko začutil tistega duha, ki je zahteval resnično svobodo za mišljenje, ne pa prežvečeni kardelijanski »pluralizem samoupravnih interesov«. Marsikaj verjetno nisem znal niti prav prebirati, saj je bila

veščina branja med vrsticami pravzaprav prihranjena za tiste, ki so se morali - starejši od mene, nekateri tudi z neprijetnimi zaporniški ali vsaj udbovsko-zasliševalnimi izkušnjami in maltretiranji - naučiti pisati tako, da je imel tekst poleg vidnega, otipljivega pomena še skriti, simbolično-metaforični. Ta simbolično-metaforični pomen je vodil k pravemu sporočilu - mar ni komunistično gospostvo požiralo samo sebe, ko je najbolj izvirne in prodorne ljudi tako rekoč vsak dan sililo v to, da so se naučili gibati po prostoru in času temne hiše kot slepci (za katere je znano, da jih prav nič ne zmede, tako kot nas, videče, če sredi teme mrkne elekrika)? Komunizem, ki se je tedaj že utapljal v konformizmu svojih navideznih članov, ljudi, ki so stopali v stranko samo zato, da so z lahkoto dosegli tisto, kar so hoteli doseči, je bil tako obsojen na hiranje, ki je neobremenjene duhove še spodbujalo k novi in novi dejavnosti.

Zato si upam trditi, da se slovenska pomlad ali preporod ali kakor koli imenujemo obrat stran od totalitarizma, nista začela s procesom proti četverici, marveč dosti, dosti prej, ko so mnogi, ki so pošteno in brezkompromisno v tem času branili državljanske pravice biti tedaj še v plenicah (pravih ali ideoloških). Zametki civilne družbe so nastajali na mnogih vidnih krajih, v mnogih revijah, napovedovali so jo številni literarni teksti, mnoga civilna dejanja. In v časih, ko so izhajale Kaplje, je bilo na Slovenskem »civilno dejanje« že to, da si je nekdo upal misliti s svojo glavo, ne pa s čredno, ki ni bila nujno partijska, temveč predvsem katera od njenih transmisij, imenovanih »družbeno-politične organizacije«. Civilno dejanje je bilo tudi, če nekdo zaradi kariere ali česa podobnega, pač ugodnega življenja, ni pristal na korumpiranje, če je ohranjal distanco, če je poskušal izpovedati drugačno mišljenje, mnenje, sodbo... Ta civilna dejanja so navidez nepomembna, komaj opazna, s stališča tistih, ki nenehno spreminjajo

»zgodovino«, brez prave teže. A to je samo forma mentis patentiranih revolucionarjev, ljudi, ki kar naprej skačejo iz enega sistema v drugega, iz ene ideologije v drugo. S stališča sveta, v katerem je človek oseba, oseba pa nosilec »smisla«, je vsako dejanje, ki zavrača totalitarnost, dejanje hrabrosti, notranje trdnosti. Danes, po toliko letih, po izkušnjah lastnih trpkih spoznanj, se znova in znova sprašujem - od kod civilni pogum, da so pisci Kapelj zagovarjali ideje, ki so se morale zdeti takrat mnogim več kot utopija? Ni odgovor skrit prav v samem dejanju, v samem besedilu, ki danes govori za te razumnike glasneje kot sto uradnih pohvalil (ponavadi pa civilni pogum ni nagrajen. Institucije se ga namreč bojijo, tudi najbolj demokratične. Implicite najeda njihovo pomembnost).

Kaplje, pa ne samo Kaplje, so dediščina, na katero bi morala biti civilna družba hic et nunc ponosnejša kot na mnoga bolj slavljena in opevana dejanja. Ta drobna dejanja so namreč tista notranja značajska poteza Slovencev, ki so jim v zgodovini omogočila navidez nemogoča in s stališča logike »velikih in majhnih« nora dejanja. Ne nazadnje tudi civilni pogum za boj z neprimerljivo močnejšim jugookupatorjem. Za boj, ki je povzročil v mašineriji zmedo in razkroj. Kaplje so, tudi na to ne bi smeli pozabiti, tudi izraziti in jasno razpoznaven literarni spomin. Bile so - tudi to spoznavam zdaj, post festum - prostor za izpoved mnogim, ki so jim bila druga vrata zaprta. Zgodovina (slovenskega) komunističnega gospostva je predvsem zgodovina nenehne represije nad literaturo. Nad tisto literaturo, ki se ni hotela postaviti v službo diamata in samoupravnega socializma. Kardelj et co. so bili ne samo patentirani revolucionarji, marveč tudi po priznanju hlepeči pisuni. Takih se ne manjka nikjer, a ti so imeli vso moč in oblast, da so tiskali in ponatiskovali svoje umotvore in pisarije do onemoglosti. Kljub vsej slavi, ki so si jo aranžirali, kljub zbranim in izbranim delom,

kljub prevodom so bili, po mojem skromnem prepričanju, v srcu in duši globoko nezadovoljeni. Glodala jih je zavist, ob zavesti, ki ni šla mimo njih, tudi v to sem trdno prepričan, da je literatura in umetnost »nekaj drugega«. Da je »nekaj drugega«, njim nedostopnega, tudi znanost, esejizem in celo publicistika. Verjetno so jim bile zato tudi Kaplje tako napoti. Kaplje, katerih realna intelektualna moč je izmerljiva pravzaprav šele danes. Partija je bila, kot vsaka totalitarna mašinerija, v jedru nagnjena k mističnosti. Kako si lahko drugače razlagamo strastno in ponavljajoče se vtikanje v umetnost in literaturo, nenehno povezovanje »raja na zemlji« z »dobrimi« in »slabimi« pisatelji, pravzaprav s tistimi, ki so »razumeli« veličastno partijsko podjetje in onimi, ki vanj niso znali ali hoteli verjeti.

Danes, ko se slovenski interes - politični in civilni - obrača od umetnosti in literature k drugim (pomembnejšim, donosnejšim...) rečem, pravzaprav prihaja čas »za premislek« o tem, kaj so Kaplje v resnici bile.

Trdno sem prepričan, da »skupne«, »objektivne« resnice o tem vprašanju ne more biti. Kaplje so in ostajajo za vsakega od urednikov, sodelavcev, bralcev neponovljiva izkušnja o nekem času in njegovih protagonistih. Izkušnja z besedami in v besedah. Kaplje v morje večnosti. In hkrati, z vsako novo številko, z vsakim prispevkom, z vsako avtorsko mislijo, tudi znamenje časa. Signum temporis. Znamenje časa, za katerega si želimo, da bi za vedno ostal zgolj spomin. Kaplje so mislile ta čas, a mislile so tudi čas, ki ga živimo zdaj. Tudi to je izrazito razumniški položaj, ki so ga zmožni samo posamezniki, inštitucije nikdar.

Zato sem tudi trdno prepričan, da Kaplje niso nikdar bile »inštitucija«. Pa ne samo zaradi svojega dejanskega statusnega položaja, marveč zaradi intelektualnega naboja, ki ni dovoljeval, da bi se spremenile v moč-zaradi-

sebe. Vsakdo od urednikov in sodelavcev je, po zadnji številki (vemo pa, kako so na Slovenskem prenehale izhajati mnoge revije - ne zaradi lastnega odmrtnja, marveč po volji vladajočih mogotcev) shranil del tega naboja, energije, ki je neprecenljiva prav zaradi svoje neulovljivosti in nepodredljivosti.

To je verjetno tudi edina »resnica » Kapelj, Seveda bodo nekega lepega dne zapisane

sociološke in literarnozgodovinske sodbe, Kaplje bodo postale del slovenske sodobne zgodovine. A vse tisto, o čemer je premišljeval tudi pričujoči zapis, vse od civilnega poguma, do neulovljivih ustvarjalnih energij, ostaja shranjeno pri urednikih in sodelavcih. Vladar časa je neusmiljen in milosten: ohranja samo tisto, kar je bilo nekoč zares v svojem času. In Kaplje so prav gotovo tako dejanje, dejanje svojega časa.